

Justitiedepartementet

Ju2018/04195/L5

Remissvar

ORU 2019/01479

Rúna i Baianstovu

2019-05-28

Remissvar - Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet, SOU 2018:69

Örebro universitet tackar för möjligheten att delta i den demokratiska kunskapsbildningsprocess som ett remissförande innebär. Vi vill med detta remissvar stötta en omfattande och viktig utredning samt lämna synpunkter på några områden som vi uppfattar som särskilt betydelsefulla.

Sammanfattning

Örebro universitets remissvar har fokus på delar av betänkandet som kunskapsunderlag samt på lagrummet om tillägg för hedersmotiv.

Betänkandets olika avsnitt är som regel välgrundade och bygger på föregående förarbeten eller forskning, men det finns undantag. Ett undantag är avsnitt 3.1 – 3.4 (s. 59–63) där en bakgrund ges till tvångsäktenskap och kvinnlig könsstympning. Detta avsnitt grundas inte på forskning om de ämnen som behandlas vilket behöver åtgärdas.

Med beaktande av diskussionen i betänkandets 4 kapitel motsätter sig Örebro universitet det föreslagna tillägget av punkt 9 i lag 29 KAP. 2 § (s. 38) med motiveringen att möjligheten att fånga hedersrelaterad brottslighet i rättsprocessen redan finns utan detta tillägg samt att följderna av ett sådant tillägg är högst oklara. Förbehållet handlar huvudsakligen om att lagen redan ger utrymme till straffskärpning pga. hedersmotiv vilket framgår av betänkandets 4 kapitel.

Riskbilden är dubbel: Den ena är att ärenden som involverar människor med en viss bakgrund automatiskt och på felaktiga grunder klassas som hedersrelaterade och den andra att hedersaspekter i ärenden som ser ut att gälla ”vanliga” brott i nära relationer missas.

Slutbetänkandet som kunskapsunderlag

Frågan vad hedersrelaterat våld och förtryck är ställs ofta¹, så även i betänkandet (s. 83). Osäkerheten kring begreppets definition är central i diskussionen om införandet och utformningen av nya straffskärpningsgrunder. Därför fokuseras betänkandet som kunskapsunderlag innan synpunkter ges på betänkandets mer konkreta förslag.

Betänkandets olika avsnitt är som regel välgrundade och bygger på föregående förarbeten eller forskning, men det finns undantag. Ett undantag är avsnitt 3.1 – 3.4 (s. 59–63) där en bakgrund

¹ Se t.ex. SOU 2014:49.

ges till tvångsäktenskap och kvinnlig könsstympning. Som stöd för argumentet att ”den faktiska förekomsten av framför allt barnäktenskap och tvångsäktenskap inte har minskat, utan om något ökat [...]” (s. 59) används antal samtal till Länsstyrelsen i Östergötlands nationella stödtelefon som mått på problemets omfattning. Till stödlinjen kan professionella ringa och rådgöra i fall av misstänkt hedersbrottslighet. Här används alltså professionellas ökade benägenhet att ringa stödtelefonen som intäkt för att antalet faktiska fall ökat. Ökningen kan lika gärna bero på ökad medvetenhet bland professionella om möjligheten att rådgöra med nationella kompetensteamet i fall av misstänkt hedersbrottslighet.

Könsstympning är ett annat område som belyses i dessa stycken utan några referenser till befintlig forskning. När frågor om kvinnlig könsstympning diskuteras i offentliga sammanhang som detta måste ett minimumkrav vara att befintlig forskning beaktas. Örebro universitet rekommenderar att befintlig forskning om kvinnlig könsstympning inkluderas i betänkandets bakgrundsinformation så att betänkandet håller god vetenskaplig kvalitet. Delar av den forskning som bör inkluderas har producerats i perioden 2003–2019 och kommer från Malmö och Uppsala universitet. Forskningen har producerats av Sara Johnsdotter, professor i hälsa och samhälle vid Malmö universitet med inriktning mot medicinsk antropologi samt Birgitta Essén, professor i internationell kvinno- och mödrahälsovård vid Uppsala universitet. Det kan vara av betydelse att nämna att Essén leder ett tvärvetenskapligt, VR-finansierat forskningsprojekt om kvinnlig könsstympning. Se exempel på dessa forskares kunskapsproduktion i fotnoten nedan².

Bristerna i betänkandet är ett återkommande problem på området hedersrelaterat våld och förtryck samt hedersrelaterad brottslighet. Som exempel kan nämnas att i uppdraget som ligger till grund för Stockholms, Göteborgs och Malmös kartläggning av det hedersrelaterade våldets uttryck och omfattning, härefter *Storstadskartläggningen*, framgår att denna motiverats av långvarig stagnation i kunskapsutvecklingen på problemområdet. Det framgår samtidigt i själva kartläggningen att aktörer t.ex. inom civilsamhälle, skolhälso, socialtjänst och ungdomsmottagning anser att kunskaps-utvecklingen har avstannat. Bristerna i stycke 3.1–3.4 är alltså signifikanta för kunskapsproduktionen på hedersfältet i sin helhet, vilket bör tas på största allvar i lagstiftningsprocessen.

Att slutsatser dras utan forskningsunderlag strider emot en demokratiskt vägledad kunskapsproduktion där kunskap bildas genom öppen och tolerant diskussion mellan en mångfald av viljor i syfte att förverkliga en demokratiskt vägledad kunskapsbildning³.

Av *Storstadskartläggningen* framgår att den mångfacetterade, breda och djupa kunskap som professionsgrupper som dagligen är i direkt kontakt med utsatta besitter, inte tas tillvara i tillräcklig mån i kunskapsbildningen. Detta är olyckligt då första linjens tjänstepersoner inom dessa professioner möter utsatta av olika kön, ålder, sexuell läggning, etniska bakgrunder och religiösa övertygelser och med högst varierande typer av problematik. Att den kunskap de besitter - och som *Storstadskartläggningen* bygger på – blir del av samhällets sammantagna insikt om problematikens oerhörda allvar och komplexitet. Den är därmed oundgänglig för samhällets möjlighet att hantera denna fråga på ett sådant sätt att utsatta får rätt hjälp i rätt tid och för ett effektivt förebyggande arbete.

² Johnsdotter S (2019). "Meaning well while doing harm: compulsory genital examinations in Swedish African girls." *Sexual and Reproductive Health Matters* 27:2, 1586817, doi: 10.1080/26410397.2019.1586817

Mestre R & Johnsdotter S (2019). "Court cases, cultural expertise, and 'female genital mutilation' in Europe." Special Issue: Cultural Expertise and Socio-Legal Studies. *Studies in Law, Politics, and Society* 78: 95–113.

Wahlberg A, Essén B, Johnsdotter S (2018). "From sameness to difference: Swedish Somalis' post-migration perceptions of the circumcision of girls and boys." *Culture, Health & Sexuality*. doi.org/10.1080/13691058.2018.1502472

Johnsdotter, S. (2002): 2002 *Created by God: How Somalis in Swedish Exile Reassess the Practice of Female Circumcision*. Doctoral dissertation. Lund University: Department of Social Anthropology.

³ Se kapitel 4 i Baianstovu, Rúna í (2017): *Heder. Hedersrelaterat våld, förtryck och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Kunskapsutvecklingen bör ske därför i öppenhet och transparens, i erkännande av olika typer av kunskap och perspektiv samt i samspel mellan kommuner, landsting/regioner, universitet och en berörd allmänhet.

Lagrum om tillägg för hedersmotiv

Med beaktande av diskussionen i betänkandets 4 kapitel motsätter sig Örebro universitet det föreslagna tillägget av punkt 9 i lag 29 KAP. 2 § (s. 38) med motiveringen att möjligheten att fånga hedersrelaterad brottslighet i rättsprocessen redan finns utan detta tillägg samt att följderna av ett sådant tillägg är högst oklara. Förbehållet handlar huvudsakligen om att lagen redan ger utrymme till straffskärpning pga. hedersmotiv vilket framgår av betänkandet 4 kapitel. Det är svårt att se hur de olika faktorer som genomgås i stycke 4.6.1 kan leda till sammanfattningen på s. 91 där det fastslås att nämnda punkt 9 bör införas. Vi vill även framföra att hedersmotiv som straffskärpningsgrund är besvärligt av flera andra skäl:

- 1) *Den enskildes möjlighet att bedöma påföljd.* Argumentet att det ska vara möjligt för den enskilde att bedöma viken påföljd som han eller hon riskerar för ett brott (s. 89) lär inte ha någon verkan avseende hedersrelaterad brottslighet eftersom hedersbegreppet inte alltid används av dem som utövar eller utsätts för våldet. Detta framgår i en tidigare del av betänkandet där Åklagarmyndighetens ger rådet att undvika begreppet heder vid förhör (s. 80) eftersom berörda oftast inte kan identifiera sig med det.
- 2) *Åtskillnaden mellan våldsbrottstyper.* Den höga osäkerheten är hög hos olika aktörer om vad ett hedersbrott är vilket både framgår av betänkandet och av *Storstadskartläggningen*. Åtskillnaden mellan hedersrelaterat våld och förtryck och annat våld i nära relation samt mäns våld mot kvinnor är relativt enkel att göra principiellt, men i praktiken är den svår. Intervjuerna med individer med egen erfarenhet av livet i en hederskontext (dessa deltog i studien på erfarna professionellas rekommendation) visar att våldet i några av fallen (ca. 40 procent i en av städerna) utövas inom kontexter med stor våldskapacitet, att det är grovt och systematiskt, men inte hedersrelaterat. Den gemensamma nämnaren är att samtliga personer har rötter och släkt i samhällen där hedersrelaterat våld och förtryck är vanligt förekommande inom vissa grupper. Personerna har utan tvekan behövt all hjälp och skydd de fått, men brotten har inte haft legitimitet i släkten eller den utvidgade gruppen vilket visar på skillnaden mellan våld i allmänhet och hedersbrott. Tvärtom har stödet från anhöriga, t.ex. genom uppbrott och/eller skilsmässa varit öppet och självklart. Problemet med svårigheten att hålla åtskillnad mellan olika typer av våld behandlas på s. 92 första stycket i betänkandet, men avfärdas ändå som ett problem som det bör tas hänsyn till. *Storstadskartläggningen* visar att detta problem präglar praxis i hög grad.
- 3) *Målsäganden kan gå i försvar.* I likhet med vad som framförs i betänkandet (s. 80) kan målsäganden i en rättsprocess förlora viljan och gå i försvar eftersom hen inte känner igen sig i den stereotypa bilden av hedersproblematiken som producerats under snart två decennier med Pela Atroshis och Fadime Sahindals liv och öden som förlaga.
- 4) *Lagen kan bli tandlös.* I *Storstadskartläggningen*⁴ framgår att lagen kan bli tandlös beroende på den besvikelse som målsäganden kan komma att känna i de fall som en utökad lagstiftning inte skulle göra det lättare att få fällande dom till stånd. Det är viktigt att minnas att det är svårt att fullfölja åtal och få fällande domar i alla ärenden som involverar våld i nära relation pga. bevisbördan. Grundproblemet är bevisningen, att få fram den styrka som krävs i målsägandenas berättelser och sådan stödbevisning

⁴ Ibidem, kapitel 12.

att en fällande dom kan ges. Den svårigheten kvarstår med eller utan utökad lagstiftning.

- 5) *Lagen kan bli kontraproduktiv.* Av *Storstadskartläggningen* framgår också farhågan att lagen kan bli kontraproduktiv i och med att det kan bli än mer komplicerat att styrka uppsåt och motiv eftersom hedersmotivet utgör ytterligare ett beviskrav som åläggs åklagaren samt att en särskild brottsrubricering kan leda till att hedersmotiv betraktas som en förmildrande omständighet som kan göra det än svårare för målsäganden att få upprättelse. Risker är att en särskild utsatthet hos gärningspersonerna som kan ha blivit pressade, hotade och tvingade att begå brott får mer uppmärksamhet än våldsbrottet i sig.
- 6) *Lagen kan leda till diskriminering inom rättsväsendet.* En annan aspekt som framkommer i *Storstadskartläggningen* är risken för att ett hårdnande samhällsklimat som underblåsar fördomar och stereotyper får genomslag i lagstiftningen. De offentliga och civilsamhälleliga aktörer som intervjuats i studien understryker med få undantag att stereotyper och diskriminering är ett omfattande och påtagligt problem i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. En följd av detta är att åtskilliga utsatta inte vill ha hjälp och inte vill anmäla brottslighet på grund av att de uppfattar att samhällets hjälpinstanser och rättsapparater diskriminerar det etniska, nationella eller religiösa kollektiv som de känner samhörighet med⁵. Det finns med andra ord risk för två separata rättssystem där vissa grupper av människor döms hårdare på grundval av etnicitet, religion eller bakgrund. Risker hör samman med att det inom polismyndigheten finns en tendens att kalla brott som begås av personer med bakgrund i Mellanöstern eller Nordafrika för hedersrelaterat våld, även när det rör sig om patriarkalt våld som inte är kopplat till någon hedersspecifik logik. Riskbilden är dubbel: Den ena är att ärenden som involverar människor med en viss bakgrund automatiskt och på felaktiga grunder klassas som hedersrelaterade, och den andra att hedersaspekter i ärenden som ser ut att gälla ”vanliga” brott i nära relationer missas.

Brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i 4 kap. 4 a § brottsbalken är ett utmärkt alternativ till den straffskärpningsgrund som föreslås i betänkandet. Mot bakgrund av den otrygga situation där mänskliga rättigheter riskerar att äventyras är alternativet att utvidga kvinnofridslag-stiftningen till att omfatta möjligheten att åtala fler personer för samma brott. Att brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning är ett utmärkt alternativ till den straffskärpningsgrund som föreslås i betänkandet framförs i betänkandets punkt 4.7 (s. 95) samt i *Storstadskartläggningens* intervjuer⁶.

Övriga tillägg

Örebro universitet instämmer i förslagen om ändringar i lagen om tillfälligt reseförbud, ändring i passlagen samt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga med vissa förbehåll.

Örebro universitet instämmer i vikten av att skydda unga under 18 år från att ”föras utomlands i syfte att ingår äktenskap” osv. (s. 46-47) under förutsättning att barns vilja i förhållande till ålder och mognad beaktas såsom framförs i betänkandet. Med beaktande av svårigheten att nå säker kunskap om risker och de stereotyper som är så vanligt förekommande reser sig ett antal svåra frågor som måste hanteras i varje enskilt fall: Hur ska risk bedömas? Räcker det att

⁵ Kapitel 8 och 12 i Baianstovu, R., Cinthio, H., Särnstedt, E. & Strid, S. (2018) Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017-2018. Del II: Redovisning av den kvalitativa delstudien. Stockholm, Göteborg och Malmö: Stockholm, Göteborg och Malmö stad.

⁶ *Ibidem*.

enskilda misstänker, befarar anmäler eller sprider ett rykte om att risken finns? Hur ska rättssystemet undvika att bli likt hederskontextens rättssystem i vilket ryktesspridning spelar en allvarlig roll och begränsar människors frihet och rörlighet? Hur ska rättssäkerhet och alla medborgares likhet inför lagen stärkas? Hur väl överensstämmer de föreslagna ändringarna med grundlagens bestämmelser om likhet inför lagen oberoende av ursprung och religion?